

ZEYTİNYAĞININ TARİHSEL GELİŞİMİ

Komili Unilever T.A.Ş.

ZEYTİN AĞACI... İNSANLIĞIN 39.000 YILLIK DOSTU

Sanırsız ki hiçbir ağaç, insanlık tarafından zeytin ağacı kadar kutsi kabul edilmemiş, hiçbir ağacın üstüne bu kadar çok efsane yaratılmamıştır... Zeytin ağacının insanlık tarihindeki yerini kavrayabilmek için, bundan 39.000 yıl öncesine uzanmak gerekiyor.

Zeytin ağacına ilişkin bugün elimizdeki en eski veri, Ege Denizi'ndeki Santorini Adası'nda yapılan arkeolojik çalışmalara dayanıyor. Bu çalışmalarda 39 bin yıllık zeytin yaprağı fosilleri ortaya çıkarıldı. Kuzey Afrika'daki Sahra Bölgesi'nde gerçekleştirilen arkeolojik araştırmalarda ise Milattan Önce 12 bin yılına ait zeytin ağacı bulgularına rastlandı. Ancak ilk zeytin hasadının ne zaman ve hangi uygarlık tarafından yapıldığı bilinmiyor. Cevaplandırılmayan sorular bizi; zeytin, zeytin hasadı ve zeytinyağıyla ilgili efsanelere daha çok kulak vermeye çağırıyor.

EFSENELERİN TANIKLIĞI

Nuh Tufanı

Eski Ahit'te yer alan efsanelerden biri, Hazreti Nuh ve tufandan bahseder. Yarattığı ademoğlunun yeryüzüne kötülük tohumları saçtığını gören Tanrı, onu bir tufanla cezalandırmaya karar verir. Ve Hazreti Nuh'a bir gemi yapmasını, bu gemiye her temiz hayvandan erkek ve dişi yedişer, her temiz olmayan hayvandan erkek ve dişi ikişer ve kuşlardan da erkek ve dişi yedişer tane almasını söyler. Ardından büyük tufan başlar, Hazreti Nuh ve gemisindeki canlılar hariç, yeryüzü üzerinde yaşayan her şey silinir. Tufan durulduğu zaman Hazreti Nuh, suların çekilip çekilmediğini anlamak için geminin penceresinden bir güvercin salar, Güvercin bu seferden, ağzında yeni koparılmış zeytin yaprağıyla gelir. O zaman Nuh, suların yeryüzünden çekildiğini anlar. Ağzında zeytin yaprağı tutan güvercin, o günden bu güne, ümidin ve barışın simgesi olur. Tufanın yok edici gücüne karşı direnen zeytin ağacı ise ölümsüzlüğüdür.

Yunan ve Roma Mitolojileri

Yunan Mitolojisi'nde zeytin ağacı, herşeyden önce, bereket ve barışı temsil eden bir tanrıçanın armağanıdır. Efsaneye göre, Tanrı Zeus, Attika şehri için armağanı verecek olan, Attika'nın koruyucusu olacaktır. Yarışmaya deniz tanrısı Poseydon ile Zeus'un kızı tanrıça Athena katılır. Poseydon, denizden bir at çıkarır. Bu, çok ağır yükleri taşıyabilen ve savaşlarda yararlık gösterebilecek güçlü ve kuvvetli bir attır. Sıra, Athena'ya gelince, tanrıça topraktan bir zeytin ağacı çıkarır ve yarışmayı kazanır. Böylece hem Attika'nın koruyucu tanrıçası olur, hem de daha sonra ise şehre adını verir. Mitolojiye göre tanrıça Athena, zeytin ağacını barışı ve medeniyeti simgelediği için armağan etmiştir Atinalılar'a.

Bu efsane, Antik Yunan'da zeytin ve zeytin ağacının kutsallığını gösteren kanıtlardan yalnızca biridir. Antik Yunanlılar'a göre, kutsal bir aileden gelmiş olmanın önemli işareti bir zeytin ağacının altında doğmuş olmaktır. Bunun dışında M.Ö. 8'inci yüzyılda yaşadığı sanılan Homeros'un kaleme aldığı destanlar, zeytin ağacı ve zeytinyağına ilişkin zeytin ağacının kutsallığı konusunda, sadece Yunan Mitolojisi değil, Roma Mitolojisi de zengin örnekler sunar. Roma'da olaylar Yunan Mitolojisi'yle aynı, sadece tanrı ve tanrıça adları farklıdır. Romalılar'a göre zeytin ağacı, kutsallığını, Roma Mitolojisi'nde Athena ve Zeus'un karşılığı olan, Minerva ve Jupiter'den alır. Apollon ve Artemis gibi, Roma'nın efsanevi kurucuları Romus ve Romulus da bir zeytin ağacının altında dünyaya gelirler. Yunan Mitolojisi'ndeki Herakles'in adı Roma'da Herkül'dür. Ve Herkül, Akdeniz ülkelerine yaptığı 12 efsanevi sefer sırasında zeytinyağını bolca kullanmakla, bu kutsal sıvıyı heba etmekle suçlanır, tanrılar tarafından.

TARİHSEL GELİŞİM

Söylenceler ve efsaneler bir yana, zeytin ağacının anavatanının neresi olduğuna dair bilim dünyası kesin bir şey söylemiyor. Bu konuda çeşitli varsayımlar var.

Bugüne dek bilim dünyasında en çok kabul gören varsayıma göre, zeytin ağacının anavatanı Ön Asya ve Milattan Önce 5 bin yıllarında yabani zeytin ağacı ilk kez yaklaşık bu coğrafyada ehlileştirildi. Yine Milattan Önce 5 bin yıllarında İtalya'da zeytinin besin maddesi olarak kullanıldığını gösteren bulgular da, varsayımların İtalya üzerinde yoğunlaşmasına yol açıyor. Ancak bilim dünyasında son zamanlarda kabul görmeye başlayan başka bir varsayıma göre, zeytin ağacının anavatanı Kuzey Afrika.

Zeytinyağı kültürünü Akdeniz'e yayan Giritliler

Tarih, zeytinyağı üretimine ilişkin en belirgin izlerin Akdeniz'in tam ortasındaki Girit Medeniyeti'ne, Milattan Önce 4500 yıllarına dek uzandığını gösteriyor. Zeytinyağı kültürünün Akdeniz'deki diğer kavimlere yayılmasında en önemli rolü Giritliler oynadı. Hem de yaklaşık 3000 bin yıl boyunca. Güçlü ticaret filolarına sahip Giritliler'in gerçekleştirdiği zeytinyağı ticaretinin günümüzdeki en canlı tanıkları, Knossos ve Faistos saraylarının yıkıntıları arasında bulunan 2 metrelik zeytinyağı küpleri. "Pithoi" denilen bu dev küplerle beraber bulunan tabletlerde ise, o günkü zeytinyağı ticaretinin nerelere yapıldığını ve zeytinyağının nerelerde üretilmesine dair bilgiler yer alıyor.

Zeytini işlemeyi tanrıçalarından öğrenen Mısırlılar

Eski Mısırlılar zeytini ve bu kutsal meyvenin nasıl işleneceğini kendilerine tanrıça İsis'in öğrettiğine inanırlardı. İsis'in Nil'in suladığı bereketli Mısır topraklarının tanrıçası olması, bu inancın temelini oluşturuyordu. Eski Mısır'da zeytin, tanrısal erdemlere eşlik ederdi. Firavun Tutankamon'un başındaki zeytin yapraklarıyla örülmüş taç, adaletin tacıydı.

Mısır'da zeytin üretiminin yapıldığını ortaya koyan tarihi belgelerden biri de, Mısır'daki en eski firavun piramidi olan Sakkar'a'nın duvarlarında yer alıyor. Milattan Önce 2500 yılında inşa edilen bu piramidin duvarları, zeytin sıkma işlemi gösteren figürlerle süslü. Bu örneklerle ek olarak belirtilmesi gereken bir diğer önemli bilgi de, Hayfa'da yapılan kazılarda ortaya çıkarılan zeytinyağı değirmeni. Yaklaşık Milattan Önce 4 binli yıllara ait olduğu sanılan bu değirmen, Mısır medeniyetinin yeşerdiği coğrafyada zeytinyağı üretildiğini gösteren en eski tanık. Nitekim Eski Ahit bize, Mezopotamya'da yaşayan Sami ırkların zeytinyağını günlük yaşamlarında yoğun olarak kullandıklarını tartışılmaz biçimde gösteriyor.

Giritliler'in ardından Fenikeliler

Zeytinyağı kültürünü Akdeniz'e yayma onurunu Giritliler'in ardından, Milattan Önce 1200-333 yılları arasında Fenikeliler üstlenir. Fenikeliler, tekneleriyle Sidon ve Sur gibi ticaret şehirlerinden Kartaca başta olmak üzere Kuzey Afrika, Sicilya ve İspanya'daki ticaret kolonilerine yıllarca zeytinyağı taşırlar. Yıllar sonra ise Helen ve Roma medeniyetleri, Fenikeliler'in yolundan yürürler, zeytin ağacını Akdeniz'in biricik sembolü yapmak için.

Zeytinyağı kültürünün temeli Yunanlılar

Onların tarihçesinden öğreniriz, Antik Yunan'da yedi bilgeden biri kabul edilen Solon'un koyduğu kanunlar arasında zeytin ağacı kesenlere ağır cezalar uygulandığını. Tıp biliminin kurucusu sayılan Hipokrat, yıkanamayanlara, hiç olmazsa zeytinyağıyla vücutlarını ovmalarını önerir. Jimnazlarda spor yapan atletler, kaslarını parlatıp yumuşatmak için zeytinyağı kullanırlar. Antik Yunan'da günlük beslenmenin en değerli parçası zeytinyağı ve zeytindir. Çorbadan soslara, börekten bulamaça kadar, her yemek zeytinyağıyla pişirilir. Yunan Medeniyeti'nde kişi başına ortalama yıllık zeytinyağı tüketiminin 15 litre olduğu sanılıyor.

Roma'nın devraldığı miras

Zeytinyağı kültürü tarihinde, Yunan Medeniyeti'nin, ardılı Roma Uygarlığı'na bıraktığı miras da çok önemli. Yunanlılar belki Fenikeliler gibi Korsika'ya, Sicilya'ya, Kartaca'ya, İspanya'ya zeytin ağaçlarını taşımadılar. Ancak, aşılama, toplama ve zeytinyağı üretme gibi temel alanlarda sağladıkları gelişmelerle, bu bölgelerdeki zeytinciliğin daha da ilerlemesine yol açtılar. Roma'ya ise bu yoldan ilerlemek kaldı. Roma, bu zaman dilimi içinde zeytinyağı kültürüne eşsiz katkılarda bulundu.

Roma'dan bugüne uzanan yollar

Roma'nın çökmesini izleyen yaklaşık bin yıllık bir süre içinde, zeytinyağı kültürünün nasıl bir güzergah izlediği hakkında, birkaç satırbaşının dışında elde fazla bilgi yok. O satırbaşları da, Kudüs'ü fetheden Müslüman Araplar'ın, her zeytin ağacı başına bir altın vergi koyduğunu ve yine Cebelitarık'ı geçerek Avrupa'ya adım atan Emeviler'in, Endülü's'ü bir zeytin cennetine çevirdiğini söylüyor.

Fenikeliler'in açtığı yollardan yürüyen Grek, Kartaca ve Romalılar'ın yaygınlaştırdığı zeytinyağı kültürünün son halkasında müslüman Araplar var. Zeytin ağaçlarının Akdeniz'i çepeçevre sarması, zeytinyağı cenneti Endülü's'le tamamlanıyor.

Ve Anadolu...

Ne yazık ki, zeytin ağacı ve zeytinyağı kültür tarihine ilişkin yapılan çalışmaların hiçbirinde Anadolu'nun adı bile geçmez. Ön Asya ise, üstünkörü birkaç sözle geçştirilir. Oysa zeytin ağacı ve zeytinyağı kültüründen söz açıldığında, Anadolu'dan bahsetmemek olmaz.

Aslında, zeytinyağı kültüründe, Anadolu coğrafya olarak hep vardır. Ön planda görünen ise Ege'nin karşı yakasıdır. Çünkü, Homeros'un Batı Medeniyeti'ndeki tartışmasız ağırlığından ötürü, zeytinyağı kültürünün merkezine sürekli olarak Antik Yunan yerleştirilir. Ve Helen Medeniyeti'nin sadece Ege'nin karşı kıyısını değil, Anadolu coğrafyasını da kapsadığı unutulur. Milet'in, Efes'in, Foça'nın, Klazomenai'nin (Urla), Erythrai'nin, Assos'un, Anadolu'da olduğu ihmal edilir.

Zeytinyağı cenneti Klazomenia

Ancak Anadolu'nun bu konudaki talihi artık değişiyor. Çünkü Urla'daki antik Klazomenai kentinde yapılan arkeolojik çalışmalarda, 2500 yıllık tarih gün ışığına çıktı. İyonlar'ın Milattan Önce 10'uncu yüzyılda kurdukları antik kent Klazomenai'de, gerçekleştirilen kazı çalışmalarında, zeytinyağı üretimi konusunda çok çarpıcı bulgular elde edildi.

ZEYTİNYAĞININ BUGÜNÜ

Günümüze döndüğümüzde zeytinyağının vatanının, bin yıllar öncesinde olduğu gibi, yine Akdeniz olduğunu görüyoruz. Bugün zeytinyağı üretiminin %98'i Akdeniz ülkeleri tarafından yapılıyor. Ve Akdenizliler, %78'lik bir oranla zeytinyağı tüketiminde de birinciler. Ancak dünyanın da zeytinyağının değerini keşfetmeye başladığını söylemek yanlış olmaz. Özellikle ABD, Kuzey Avrupa, Brezilya, Japonya, Avustralya ve Kanada, zeytinyağı pazarının hızla büyüdüğü ülkeler. Ve bu gelişen pazarlarda zeytinyağı; sağlık, lezzet, doğallık ve Akdenizli olmak kavramlarıyla birlikte düşünülüyor.

Türkiye'ye gelince... Dünyanın önemli zeytinyağı üreticilerinden biri olan Türkiye, ne yazık ki zeytinyağını, üretiminin oldukça gerisinde tüketen bir ülke. Dünyada mutfağında "zeytinyağlılar" diye bir kavram bulunan tek ülke olmasına rağmen, Türkiye'nin tüketimde diğer Akdeniz ülkelerinin gerisinde kalması oldukça düşündürücü. Türkiye'de kişi başına zeytinyağı tüketimi ortalama 0.8 lt. Oysa bu rakam İtalya, Yunanistan ve İspanya'da daha fazla miktarlara çıkmaktadır. Bu tablo, ülkemizde zeytinyağı kültürüne katkıda bulunacak her adımın önemine dikkat çekiyor. Türk insanının bu mucizevi yağı tekrar keşfetmesi için, zeytinyağı dostlarına büyük bir görev düşüyor. ▲

10. Sayımızın Kapak Konusu
"Süt ve Süt Ürünleri"
Yazılarınızı Bekliyoruz.

YAYIN
KOMİSYONU